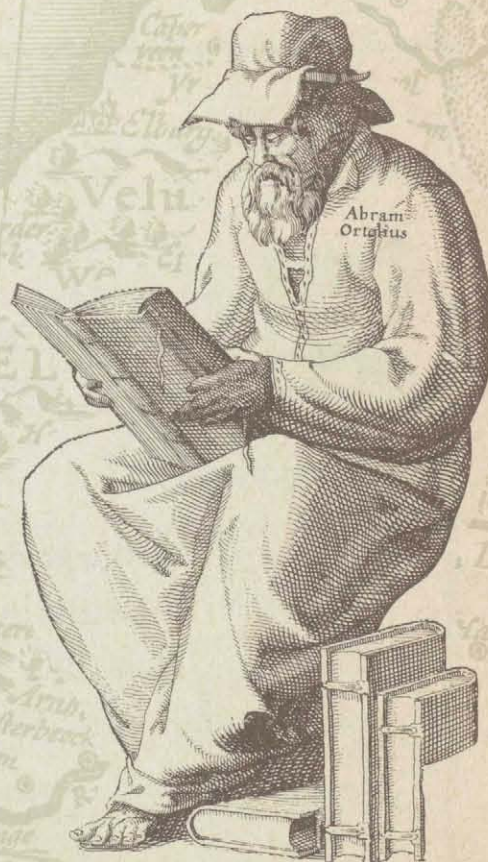

Te koop aangeboden van particuliere verzamelaar:

Zeldzame maritieme 17e eeuwse etsen

van Reinier Nooms, gesigeneerd als "Zeeman".
(† 1623-1667, zie Waller blz. 374)

De collectie bestaat uit:

Ontschepingsetsen, Scheepsreparatieetsen,
Diverse 17e-eeuwse soorten vaartuigen voor binnenwater en zee.

Voor informatie:
C.D. van der Linde, Lansing 61, 2923 BC Krimpen aan den IJssel.
Telefoon 01807-15904

N.B. Eventueel te ruilen voor antieke prenten en/of antieke boeken over uitsluitend Rotterdam.

Antiquariaat

Geïllustreerde boeken
Topografische atlassen
Kaarten

Meijer Elte B.V.

Korte Poten 13, 2511 EB The Hague tel. 070-639781

oude landkaarten:
boekhandel
GITTENBERGER
Spuiplein 37
Breskens
Tel. 01172-1637
GRATIS ZOEKDIENST

Cum Fr. Privilegio.

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE HISTORISCHE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND

REDACTIONEEL

Bijna twee jaar geleden werden initiatieven ondernomen om de Werkgroep voor de Geschiedenis van de Kartografie nieuw leven in te blazen. Deze werkgroep van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie heeft zich ten doel gesteld om de studie van de historische kartografie in Nederland te bevorderen.

De eerste activiteit waartoe werd besloten was het oprichten van een tijdschrift, waarvan het hoofdthema de historische kartografie van Nederland voor ca. 1850 vormt. Daarbij is uitgegaan van de gedachte om een betere communicatie tot stand te brengen tussen al diegenen die, professioneel of uit liefhebberij, zich bezighouden met dit onderwerp.

Met "Caert-Thresoor" willen wij een eerste stap zetten om de doelstelling van de werkgroep te verwezenlijken. Wij denken met de structuur van de inhoud een brede groep van belangstellenden tevreden te kunnen stellen; historici, kunsthistorici, historisch geografen, heemkundigen en andere op het verleden gerichte onderzoekers zullen regelmatig iets van hun gading in "Caert-Thresoor" aantreffen. Het is dan ook de bedoeling om de vele gezichtshoeken van waaruit oude kaarten en hun makers beschouwd kunnen worden in dit tijdschrift wat nader tot elkaar te brengen.

Het eerste nummer ligt nu voor U. Hoewel de omvang van bepaalde rubrieken nog wat zal toenemen, geeft de inhoud een aardig beeld van de structuur, die ons voor ogen staat. Het hoofdartikel zal in principe de meest uiteenlopende facetten van de Nederlandse historische kartografie kunnen omvatten. Er zal naar gestreefd worden om in ieder nummer een beschrijving van een collectie met oude kaarten op te nemen, waarbij vooral de minder aan de weg timmerende verzamelingen of minder bekende bestanddelen van grote verzamelingen op de prioriteitenlijst staan. Regelmatig zal een artikel gewijd zijn aan het leven en werk van een landmeter, graveur, kartograaf of kaartuitgever en ook voor het aan de orde stellen van een belangrijke antiquarische aanwinst of (her-) ontdekking van een kaart, atlas enz. zal een plaats ingeruimd worden.

Voor al in de vragenrubriek, de berichten over verschenen literatuur en aankondigingen van tentoonstellingen e.d. ligt de mogelijkheid voor een snelle berichtgeving over actuele wetenswaardigheden. Aan abonnees zal de gelegenheid geboden worden om kleine advertenties te plaatsen, waarmee we aan de wensen van verzamelaars tegemoet willen komen.

Al met al hoopt de werkgroep dat "Caert-Thresoor" binnen korte tijd een vertrouwd podium zal worden, waarop historisch kartografen van diverse pluimage hun bijdrage kunnen leveren. Het succes van deze opzet is niet alleen afhankelijk van de inspanningen van de redactieleden, maar ook van de mate waarin we respons mogen verwachten van onze lezers. Alle reacties in de vorm van kritiek, voorstellen, tips en nieuwsinformatie zien we graag tegemoet, in de hoop daarmee dit nieuwe tijdschrift te kunnen verrijken.

De redactie

* Ter gelegenheid van het eerste nummer telt dit tijdschrift 16 pagina's.

INHOUD

1^e jaargang, febr. 1982

Redactioneel	1
De L.A. Springer-Collectie in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool Carla S. Oldenburger	2
Johan Christoph Heneman: kartograaf van Suriname en Guyana van 1770-1806 M. Kok	4
Besprekingen	12
De Hattinga-kist van het Rijksarchief in Zeeland A.F. Wennekes.	14
Nieuwe literatuur en facsimilé-uitgaven	16
Vraag en Aanbod	16

Redactie Caert-Thresoor: R.C.M. Braam, drs P.C.J. van der Krogt, drs J.W.H. Werner en K. Zandvliet, leden van de Werkgroep voor de geschiedenis van de kartografie van de Nederlandse Vereniging voor Kartografie; A.Vis.

Redactiesecretariaat en administratie:
Postbus 68 2400 AB Alphen aan den Rijn.

Caert-Thresoor verschijnt 4 x per jaar. Abonnementen (alleen per hele jaargang) ad F 15.- per jaar; losse nummers ad F 5.-.
Verzoeken alle kopij, recensie-exemplaren enz. te zenden aan het redactiesecretariaat. Voor opgave van adreswijzigingen, abonnementen en voor (oude) losse nummers wenden men zich eveneens tot het redactiesecretariaat. Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0167-4994

In de "Gids voor kaartenverzamelingen in Nederland", samengesteld door A. van Slobbe en uitgegeven in 1980 door de Nederlandse Vereniging voor Kartografie, lezen we op blz. 128 over het oude en nieuwe kaartmateriaal (incl. atlassen) aanwezig in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool. Onder nadere informatie wordt vermeld: "Interessant materiaal bevindt zich ook in de Collectie L.A. Springer ...". De Springer-Collectie is één van de zgn. Speciale Collecties in de Centrale Bibliotheek. Deze collecties zijn ruimtelijk bijeen geplaatst. Zij omvatten naast de genoemde kaartmaterialen ook de manuscripten en de boeken gedrukt vóór 1800 en bovendien enkele bijzondere collecties boeken, handelend over één onderwerp of verzameld door één persoon, zoals de zgn. Krelage-Collectie (over bollencultuur en tuinbouw) en de zgn. Eltville-Collectie (18de- en 19de-eeuwse landbouwkundige werken). Ook een groot deel van de bibliotheek van de bekende tuinarchitect L.A. Springer bevindt zich in de Speciale Collecties. In 1940 na het overlijden van Springer heeft de bibliothecaris van de Landbouwhogeschool uit Springers bibliotheek die boeken mogen uitzoeken die hij voor de bibliotheek belangrijk achtte.

Wanneer wij nu over de L.A. Springer-Collectie in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool spreken, bedoelen wij de collectie *tekeningen, prenten en documentatiemateriaal* op het gebied van de tuinarchitectuur, verzameld door Leonard Anthony Springer (1855-1940) en in 1936 door hemzelf aan de Landbouwhogeschool geschonken.²

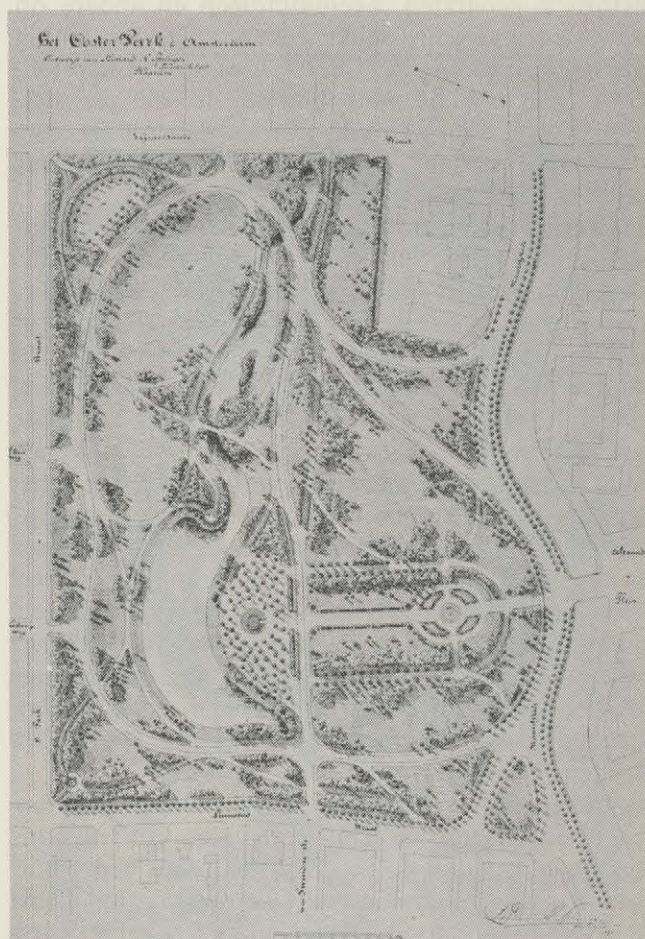
De meer dan 1000 *tekeningen* in de Springer-Collectie bestaan voor het grootste deel uit Springers eigen ontwerpen, zowel werk- als presentatie-tekeningen en voor een klein deel uit tekeningen van andere tuinarchitecten en landmeters (vanaf 1778), zoals ontwerptekeningen van het park van kasteel Twickel (Delden) door E.C.A. Petzold en een enkele tekening van de tuinarchitecten J.D. Zocher jr. en H. van Lunteren.

De bijna 750 *prenten* verbeelden tuinen in Nederland of daarbuiten of zijn voorbeelden voor tuinontwerpen of voor tuinoornamenten zoals koepels, bruggen, vazen enz. (de oudste prent dateert van ca. 1570).

Het *documentatiemateriaal* dat Springer over tuin-kunst en tuingeschiedenis en voor zijn opdrachten verzamelde, zoals grondmateriaal voor zijn ontwerpen, correspondentie, artikelen uit kranten en tijdschriften, kopieën van bestellingen aan kwekers enz. omvat een 180 dossiermappen.

Om enig inzicht te verschaffen in Springers werk-

zaamheden zal hierop nu kort worden ingegaan. De opdrachten die L.A. Springer kreeg waren zeer verschillend van aard en bestrijken een lange periode van 1872-1939. Hij werkte in de eerste plaats voor vele gemeenten en exploitatiemaatschappijen in Nederland. Voor dezen legde hij stadsparken en begraafplaatsen aan en maakte hij ontwerpen voor villaparken en uitbreidingsplannen. Deze opdrachten besloegen ca. 20 procent van zijn werkzaamheden, uitgaand van het aantal tekeningen in de collectie. Bekende stadsparken door hem ontworpen zijn het Oosterpark te Amsterdam, het Stadspark te Groningen, het Volkspark te Rijssen en enkele stadsparken op voormalige vestingwallen o.a. in Deventer, Goes en Breda. In bijvoorbeeld Hilversum, Amsterdam, Deventer en Wageningen vinden we zijn begraafplaatsen. Villaparken en stadsuitbreidingen van zijn hand zijn het park Braband te Deventer, de villaparken Duin en Daal en Kweekduin te Bloemendaal, het Zuiderhoutpark en de stadswijk Kleverpark te Haarlem en het bekende tuindorp "Het Lansink" te Hengelo, dat hij in samenwerking met de architect Karel Muller realiseerde.

Ontwerp „Oosterpark” Amsterdam voor de gem. Amsterdam door L.A. Springer, 1891.
Presentatietekening, pen/potlood. 81x56 cm. Schaal 1:1000.

In opdracht van particulieren werkte Springer veel op buitenplaatsen. Hij ontwierp enkele nieuwe buitenplaatsen en hij projecteerde vele malen uitbreidingen of reorganisaties. Het werken op de buitenplaatsen besloeg ongeveer 17 procent van zijn werkzaamheden. Voorbeelden van nieuw aangelegde buitenplaatsen zijn de Bruine Horst te Lunteren, Beukensteijn te Rijsenburg en de Koningshof te Aerdenhout. Uitbreidingen of reorganisaties van buitenplaatsen in de door hem zo geliefde landschapsstijl bracht hij tot stand o.a. op de Niënhof te Bunnik, Eijckenstein te Maartensdijk, de Beek te Bloemendaal en 't Waliën bij Zutphen. Aan het begin van de 20ste eeuw ontwierp Springer veel rozen- en bloementuinen op buitenplaatsen in strakke geometrische patronen. De eigenaren vroegen om deze tuinen in de nabijheid van het huis en Springer ontwierp ze, hoewel vaak tegen zijn zin. Hij hield nu eenmaal meer van de glooiende lijnen van het landschapspark. Enkele voorbeelden van deze geometrische tuinen in de nabijheid van het huis zijn zijn ontwerpen op IJsselvliedt te Wezep, de Voorst te Warnsveld, Rechteren te Dalfsen en rozentuinen op Windesheim (bij Zwolle) en Duin- en Kruidberg te Santpoort.

Een groot deel van zijn werk bestond uit het ontwerpen en aanleggen van stads- en villatuinen (ongeveer 50 procent). In bepaalde delen van het land lagen veel van dergelijke creaties van Springer geconcentreerd, zoals in de omgeving van Bloemendaal en Aerdenhout, in de omgeving van Oldenzaal, in de omgeving van Zeist en dan natuurlijk in het Gooi. Wat betreft de aanleg van villatuinen werkte hij veel samen met de architect J.W. Hanrath. Voorbeelden van hun samenwerking zijn huis en tuin van het huis "De Wilde Zwanen" (thans het Singer Museum) en van Huize Westerengh te Laren (NH), huis en tuin van villa Heselberch te Arnhem, de Breul te Zeist en Huize Westerwolde te Bergen (NH).

Voor het Koninklijk Huis voerde Springer reorganisatiewerkzaamheden uit in de tuinen van Paleis Huis ten Bosch en Paleis Noordeinde te Den Haag, Paleis Soestdijk en Paleis Het Loo.

Aan de ontsluiting van de collectie was tussen 1936 en 1970 weinig aandacht besteed. Een klein deel van het materiaal was grof gecatalogiseerd en in mappen weggeborgen. In een vroeg stadium was met de inventarisatie van de tekeningen een aanvang gemaakt, maar deze was (mogelijk door de oorlogsomstandigheden) niet voortgezet. De tekeningen lagen ongeordend in een groot aantal rollen dooreen.

Er was ook weinig vraag naar de collectie. Slechts enkele enthousiaste onderzoekers wisten van haar bestaan af en kenden de waarde van het materiaal. Rond het begin van de zeventiger jaren evenwel groeide de belangstelling — mogelijk in samenhang met de oplevende interesse voor landhuizen, tuinen en parken en de behoefte aan herstel en restauratie.

Tussen 1977 en 1980 droeg het Nederlands Docu-

mentatiecentrum voor de Bouwkunst te Amsterdam zorg voor een vakkundige inventarisatie, conservering en restauratie en om de gebruikers zoveel mogelijk tegemoet te komen, kwam uiteindelijk 1. een *inventariserende beschrijving*; 2. een *fototheek* (afdrukken en negatieven van alle tekeningen en prenten) en 3. een *kaartsysteem* met tal van ingangen tot stand.

De collectie is beschreven in zgn. projecten. Ieder project door Springer of anderen ontworpen en/of uitgevoerd, heeft een apart inventarisnummer gekregen, onderverdeeld in volgnummers, die elk afzonderlijk een deel van de collectie vertegenwoordigen (zie voorbeeld project 01.468). De nummering van de projecten is in alfabetisch-topografische volgorde. De "copieboeken", vermeld in de projectbeschrijvingen, bevatten kopieën van brieven van Springer aan verschillende kwekers met bestellijsten van bomen en planten. In de "Albums" staan verschillende aantekeningen van Springer.

beschrijving project:		inventarisnummer project:			
St. Antonis/Oploo, tuin en landgoed "de Groote Slink"/"Christina hoeve", voor Roelvink/Telders, aanleg L.A. Springer, 1910		01 468			
stuk-nummer	beschrijving	schaal/afm.	vind-plaats	p.p.-nummer	neg.-nummer
01	Kaart van het landgoed de Groote Slink en van de boerderij de Christina Hoeve, plattegrond; fotolitho met potlood/kleurpotlood	1:5000 55x75	map 501		S 216
02	landgoed de Groote Slink en Christina Hoeve, plattegrond; pen/potlood op calque	1:5000 53x68	idem		S 217
03	als 02; lichtdruk	1:5000 50x68	idem		S 216
04	situatie huis en omgeving, met ontwerp tuin, plattegrond; pen/potlood/krijt/aquarel	1:500 65x85 (kader)	map A26		S 904
05	Schema van 't geen er ter verbetering der beboscning der ontginning gedaan moet worden; opgemaakt door L.A. Springer; ongedateerd geschreven, 2 pp.		dos 43		
06	idem, typeschrift; doorslag, 2 pp.		idem		
07	briefkaart van W. Roelvink aan Springer, betr. bouwjaar huis de Groote Slink; 2.1.1940		idem		
08	"Natuurschoon in de nieuwe Peel"; Algemeen Handelsblad 2.10.1938		idem		
09	2 foto's huis		idem		
	zie ook: Copieboek 3/84-85,95 Copieboek 4/44 Copieboek 5/16,47 Copieboek 6/24 Copieboek 7/17,60 Album 5/27				

Op deze manier zijn 636 projecten van Springer en enkele andere tuinarchitecten beschreven (562 projecten Nederland, 4 projecten buitenland, 70 studieprojecten).

Ook de door Springer verzamelde prenten zijn op dezelfde wijze in projecten gerangschikt (100 projecten Nederland, 129 projecten buitenland, 32 projecten algemene tuinkunst).

Ook het losse documentatiemateriaal, voorzover het niet bij de voorgaande projecten behoort, is per project bijeengebracht en topografisch gerangschikt (453 projecten Nederland, 236 projecten buitenland, 50 projecten andere documentatie).

Al deze projectbeschrijvingen tezamen (totaal 6 ordners) vormen de *Catalogus* van de Springer-Collectie.

De fototheek is eveneens op inventarisnummer (dus topografisch) gerangschikt.

Ter ontsluiting van de hele collectie staat de gebruiker bovendien een kaartstelsel ten dienste waarin alle gegevens voorkomend in de projectbeschrijvingen op systeemkaartjes zijn verwerkt. Verschillende ingangen (bijv. topografisch, chronologisch, op naam van de opdrachtgever, op naam van tuin, huis of landgoed etc.) geven toegang tot het gevraagde.

De catalogus (projectbeschrijvingen), de fototheek en het kaartstelsel kunnen in de leeszaal van de Speciale Collecties worden geraadpleegd. Ook is een volledig stel hiervan bij het Nederlands Documentatiecentrum voor de Bouwkunst te Amsterdam beschikbaar.

Tenslotte nog een opmerking:

De Springer-Collectie omvat het materiaal over tuinarchitectuur dat door Springer zelf tot 1940 was verzameld.

Sinds 1980 streven wij ernaar om de draad welke in 1940 werd afgebroken opnieuw op te nemen — zij het op bescheiden wijze. Mocht u voor deze

aanvullende verzameling tekeningen, prenten en documentatiemateriaal willen afstaan (in origineel of in kopie) dan is dit welkom. Wij zullen deze dan op dezelfde manier als de Springer-Collectie in projecten beschrijven en voor gebruik beschikbaar stellen.

¹ Beheerder Speciale Collecties, Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool.

² Later in datzelfde jaar schonk Springer eveneens aan de Landbouwhogeschool zijn herbarium en zijn vruchten- en zadenverzameling. Deze worden sindsdien beheerd door de Vakgroep Plantensystematiek en -geografie.

LITERATUUR OVER DE L.A. SPRINGER-COLLECTIE:

Oldenburger, Carla S., "De collectie van L.A. Springer (1855-1940) is weer terug in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool te Wageningen". In: Groen 1980, no. 8, p. 317 t/m 322.

Oldenburger-Ebbers, drs Carla S., "Van Doolhof tot Lustoord. De tuinarchitect L.A. Springer en zijn collectie in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool". Catalogus van de tentoonstelling in het Klein Auditorium, Aula LH, Wageningen, 1980.

Wanneer u de L.A. Springer-Collectie of één der andere Speciale Collecties wilt raadplegen, gaarne een telefonische afspraak: 08370-82701. Adres: Centrale Bibliotheek der Landbouwhogeschool, Jan Kopshuis, Gen. Foulkesweg 19, Wageningen. Correspondentie te richten aan: Centrale Bibliotheek Landbouwhogeschool, Speciale Collecties, Postbus 9100, 6700 HA Wageningen.

JOHAN CHRISTOPH HENEMAN: KARTOGRAAF VAN SURINAME EN GUYANA VAN 1780-1806*

M. Kok

Inleiding

Minder bekend dan de Nederlandse aanwezigheid in Suriname in de 17e en 18e eeuw is die in de westelijke koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, gelegen in het huidige Guyana. Essequibo en Demerary vielen rechtstreeks onder het gezag van de Westindische Compagnie (WIC), de Sociëteit van Berbice was in particuliere handen en Suriname werd bestuurd door de Sociëteit van Suriname, een college waarin na 1770 de WIC en de stad Amsterdam elk voor de helft deel hadden.

De kartografische activiteiten van deze overheden in de Guyanese koloniën zijn groot geweest en de bewijzen daarvan zijn op het Algemeen Rijksarchief goed bewaard gebleven, zij het dat de kaarten zich niet tussen de geschreven stukken bevinden.

Door de koloniale besturen werden reeds veel kaarten apart van de geschreven stukken als rapporten, notulen e.d. geborgen¹. In de 19e eeuw is deze scheiding door de archivariissen voltooid en zijn de kaarten, zonder aanduiding van het archief van herkomst bij de collectie van buitenlandse kaarten

gevoegd. In de catalogus van deze z.g. collectie 'Leupe' (VEL) zijn de kaarten naar regio geordend en beschreven.

Voor sommige kaarten is echter het archiefverband te reconstrueren waarmee de geschreven stukken aan inhoud en de kaarten aan achtergrond winnen. Voor het gebruik van een kaart is het namelijk belangrijk te weten in samenhang met welke zaak deze is gemaakt.

Welsprekend is in dit verband het werk van de militair-ingenieur J.C. Heneman (c. 1738-1806), van wie zich in de collectie 'Leupe' meer dan 50 kaarten bevinden. Door Heneman's kaarten samen met de archieven waaruit zij afkomstig zijn te onderzoeken, vormt zich een beeld van de kartografische activiteiten van de overheid in een periode waarin de Guyanese koloniën na het hoogtepunt van hun welvaart het begin van de achteruitgang daarvan beleven.

Kaarten werden door het bestuur om de volgende redenen vervaardigd:

- militaire: strijd werd geleverd aan de kust tegen buitenlandse aanvallers en in het binnenland tegen

weggelopen slaven;

- administratieve: met name gronduitgifte en belastingbepaling;
- civieltechnische: vooral kanaalaanleg;
- hydrografische: het inkomen der slibrijke riviermonden.

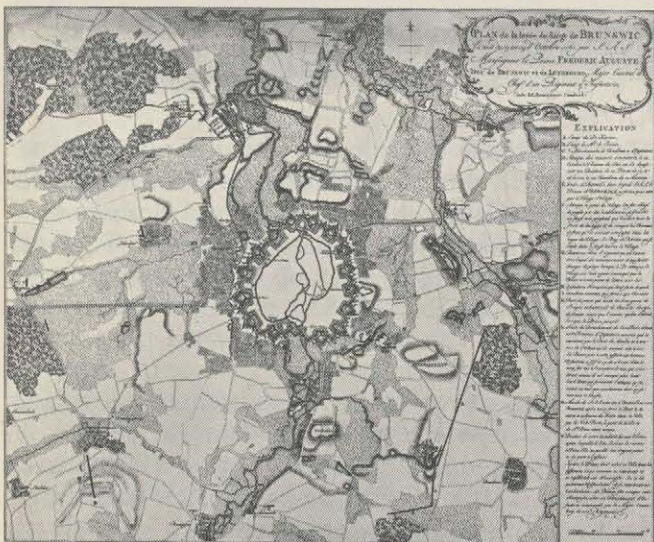
Al deze aspecten kunnen in het werk van Heneman worden onderkend, wat een gevolg is van het feit dat deze als ambtenaar van de Sociëteit van Suriname in de periode 1770-1806 met uiteenlopende kartografische taken was belast; afwisselend als militair-ingenieur, als landmeter, als tekenaar en als administrateur.

Heneman's naam is vooral verbonden aan de kaart van Suriname, die Gerard Hulst van Keulen in 1784 uitgaf en waarvan in 1973 een herdruk verscheen². In het hiernavolgende willen we aan de hand van Heneman's kaarten zijn loopbaan volgen en in het bijzonder de wording en uitwerking van de bovengenoemde kaart bezien.

Vóór 1770

In het begin van 1770 trad volgens de boeken van de Sociëteit van Suriname bij haar in dienst: Johan Christoph Henneman, afkomstig uit 'Oversleen' in Saksen (Oversilezië?), oud 31 jaar, luthers en ongehuwd³. Deze Henneman of Hennemann, die na 1770 zijn kaarten en rapporten altijd met J.C. (van) Heneman ondertekende⁴, was vóór 1770 als ingenieur ondermeer werkzaam geweest in het leger van Frederik II van Pruisen tijdens de Zevenjarige Oorlog (1756-1763).

Van de slag bij Brunswijk in 1761 vervaardigde Heneman een kaart die in 1763 bij de Haagse uitgevers P. Gosse jr. en D. Pinet verscheen [OBK 77*] (ill. 1). Deze kopergravure, waarop de sterkte der

1. Kaart van de slag bij Brunswijk (1761). J.C. Hennemann. Uitgegeven door P. Gosse & D. Pinet. 1763. (ARA: OBK 77).

linies is ingekleurd, is er één uit een serie kaarten waarvan de overige vervaardigd zijn door de kolonel F.W. de Baur (of Von Bawr), welke kaarten in de jaren 1758-1765 verschenen. In 1769 (?) werd de serie in één band uitgegeven⁵.

De gelijkenis met Baur's kaarten maakt het aannemelijk dat de jonge Heneman het vak van militair-ingenieur van Baur heeft geleerd.

1770-1772

De vaandrig Heneman arriveerde in november 1770 in Paramaribo waarna hij in ruim één jaar een voorlopige overzichtskaart van de kolonie vervaardigde [VEL 1674] (ill. 2).

2. Voorlopige overzichtskaart van de kolonie Suriname. Christoph van Heneman. 1771. (detail). (ARA: VEL 1674).

Op deze kaart waren nog niet de plantagegrenzen aangegeven maar wel de omtrekken van het gecultiveerde gebied. Voor de kartering van de riviermonden raadpleegde Heneman collega's en (in Nickerie) Hernhutters, welke bronnen hij op de kaart vermeldde.

Met deze voorlopige kaart, de z.g. 'eerste stukken' werd hij door gouverneur Van Nepveu naar Nederland gezonden om de directeurs van de Sociëteit het resultaat voor te leggen. Hij reisde met een omweg; op 11 maart 1772 vertrok hij met het landsoorlogsschip de 'Triton' in de richting van Berbice en Essequibo⁶ om waarnemingen langs de kust te doen en te karteren. Zo formeerde hij een kaart " ... van een gedeelte van de Rivier en Colonie van Berbice ... " ⁷ en maakte hij op een excursie in het grensgebied met Spaans-Guyana een schets van de Val Akaiou, welke kaart aanvankelijk in het journaal van de 'Triton' was opgenomen [VEL 1536]. Van dit grensgebied formeerde Heneman in later jaren nog twee kaarten: een overzichtskaart van

Essequibo, Demerary en Pomeroon [VEL 1488] en een kaart van de limieten tussen Spaans en Hollands Guyana [MIKO 438]. Deze kaarten werden ruim een eeuw later weer gebruikt tijdens het grensconflict tussen Venezuela en Engeland, aan welke ruzie wij de herdruk van deze en vele andere kaarten danken⁸.

Toen Heneman in Amsterdam was aangekomen be-toonden de directeuren zich tevreden met zijn werk en zij zonden hem terug, bevorderd tot kapitein-luitenant (wat hij zijn hele leven blijven zou), om de eerste stukken tot een overzichtskaart van de kolonie Suriname uit te werken⁹. De directie wilde op een dergelijke overzichtskaart ondermeer een gronduitgiftebeleid baseren dat de omtrek van het uitgegeven gebied zo klein mogelijk zou houden in verband met de guerilla-aanvallen op de plantages door weggelopen slaven.

1772-1778

Eenmaal terug in Suriname werkte Heneman van 1773 tot 1778 aan de opname van deze kaart. Deels zelfs in arrest want in 1773 werd hij wegens een te strenge behandeling van ondergeschikten veroordeeld. Omdat de cellen op het fort echter voor het werk aan de kaart te vochtig bleken werd zijn straf in huisarrest omgezet.

Veelvuldiger waren de onderbrekingen voor andere werkzaamheden.

Zo verbleef hij anderhalf jaar in Essequibo en Demerary als gevolg van een verzoek van de WIC aan de Sociëteit om advies over een betere defensie van deze kolonie en over het eventueel graven van een kanaal tussen beide rivieren. Hoewel Heneman bij de opname met veel ziekte en tegenwerking te kampen had slaagde hij erin na zijn terugkeer in mei 1775 een zeer uitgebreid en verstandig rapport hierover op te stellen, waarbij hij 14 plans en kaarten voegde¹⁰.

Deze kaarten zijn thans, in de collectie 'Leupe' verspreid geborgen. Verwijzingen bij het rapport (in het archief WIC) naar de kaarten en omgekeerd ontbreken.

In de jaren '75-'77 was Heneman als militair én als ingenieur (sinds 1795 bovendien als inspecteur der fortificatiën en gebouwen) betrokken bij de strijd tegen de Marrons, de slaven die in steeds groteren getale het oerwoud in waren gevlucht en van daar uit de plantages aanvielen. In de zeventiger jaren was deze strijd tot een volledige oorlogsvoering geworden. Heneman nam aan achtervolgingstochten deel maar heeft daarvan geen kaarten gemaakt, wel heeft hij van tochten door anderen kaarten gemaakt of gekopieerd [VEL 2124 en 2130].

Als ingenieur werkte hij samen met achtereenvolgens de landmeter Goutzee, kapitein Boldt en luitenant Wollant¹¹ aan de opmetingen ten behoeve van de aanleg van het Cordon, een verdedigingslinie rondom de plantages die na 1776 over bijna 100 km. door het oerwoud werd aangelegd. Omdat Heneman in '77 ter kostenbesparing van deze opmetingen werd teruggeroepen zijn de meeste kaarten van het Cordon van Wollant's hand. Door

Heneman zijn er twee gesigneerd: [VEL 2092, VELH 265].

De eerste "*Kaart van opneming der situatiën, agter de rivieren Perika en Booven Comewine ... naa de Iode Savaane of het Roode Dorp aan de rivier Suriname enz. ter ontdekking waar en hoe best een cordon te formeren*" behoorde bij het rapport dat bij de Verspreide Westindische stukken geborgen is¹². Voor de meeste kaarten van het Cordon is de scheiding stukken-kaarten echter nog vrijwel algeheel zodat de tekens op de plans betekenisloos zijn en de ongesignde kaarten aan niemand kunnen worden toegeschreven.

Tenslotte verrichtte Heneman in deze periode opmetingen die hij in later jaren in grootschalige kaarten verwerkte (b.v. een opname van de Marowijne (zie [VEL 1990]) en die hij als aparte 'klus-sen' declareerde en betaald kreeg¹³.

1778-1806

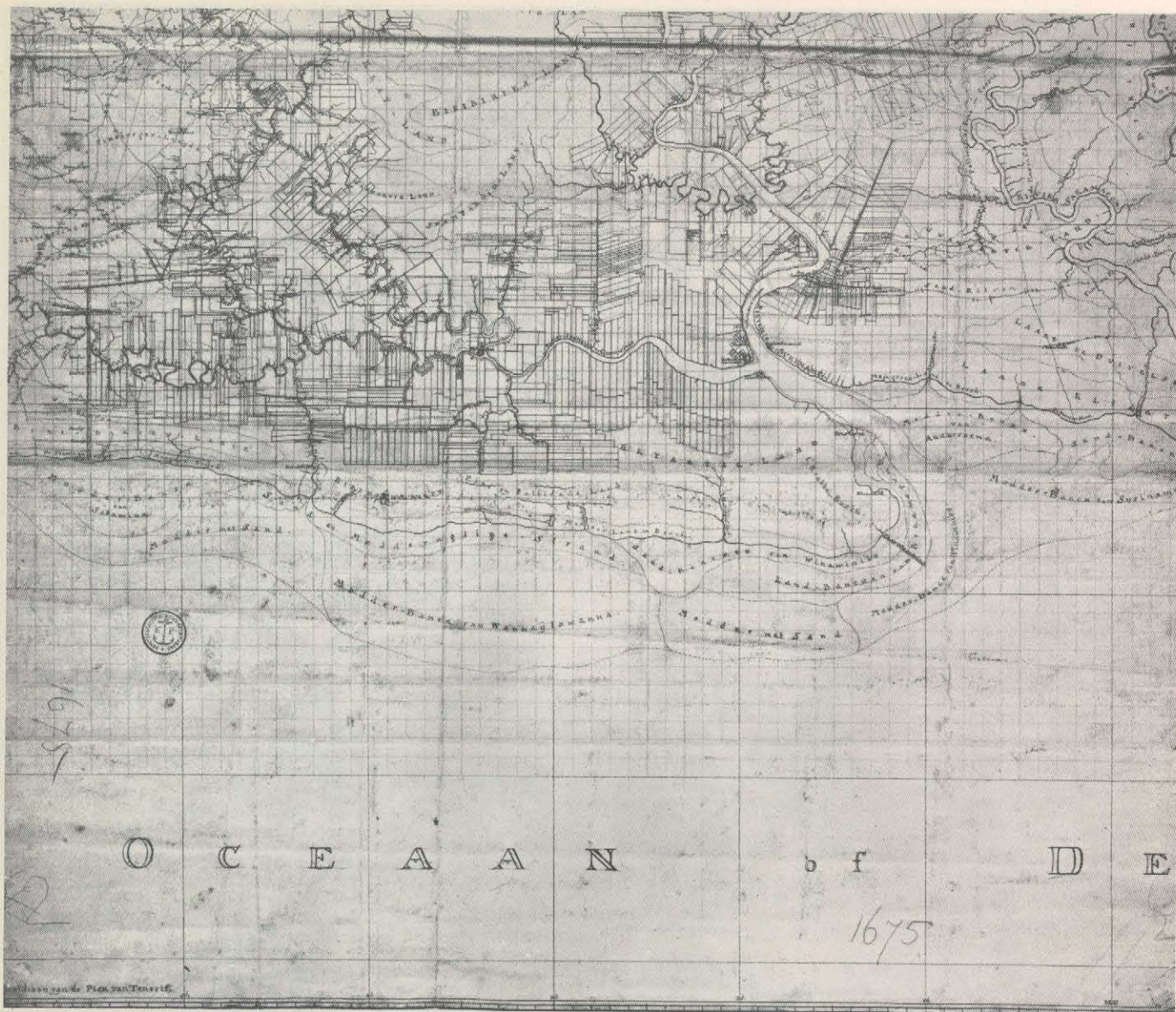
Toen de opnames voor de overzichtskaart gereed waren verliet Heneman Suriname, dat was op 28 mei 1778. In Amsterdam spraken de directeuren hun tevredenheid over de kaart uit en zij verordeneerden dat hij deze voor druk in gereedheid moest brengen. Zou hem dat binnen twee jaar lukken dan werd hem een beloning in het vooruitzicht gesteld¹⁴. Daarbij hielden zij er rekening mee dat hij eerst voor zes weken naar Berlijn reisde want toen hij op 21 december 1780 het manuscript bij de secretaris van de Sociëteit inleverde ontving hij de premie¹⁵. Waarschijnlijk zijn van dit manuscript vier bladen bewaard [VEL 1675] (ill. 3).

Hulst van Keulen aan wie de kaart was overgegeven nam voor het snijden en drukken nog ruim twee jaar de tijd en gaf in 1784 de kaart uit (ill. 4). Een zeer fraai door Heneman zelf ingekleurd exemplaar bevindt zich in de collectie 'Leupe' en is vermoedelijk uit het bezit van de Sociëteit afkomstig [VEL 1677].

Deze kaart, die door de nauwkeurigheid en uitvoering met recht de wat afgezaagde kwalificatie 'hoogtepunt van de kartografie van Suriname' ¹⁶ verdient, had tot ver in de 19e eeuw zijn weerga niet. In 1810 verscheen er bij W. Faden in Londen een uitgave van en in 1850 publiceerde Jhr. C.A. van Sypesteijn een verbeterde versie [resp. VEL 582 en 1681].

De directie bevond de kaart echter voor haar doel nog te kleinschalig en daarom gelastte zij Heneman op 18 april 1787 deze op 120 olifantsvellen (c. 110 x 65 cm) op een grotere schaal over te brengen "*ten einde daaruit ten allen tijden hetzij bij het uitgeven van nieuwe Landerijen, hetzij bij geschillen wegens Limieten of Limietscheydingen tusschen bijzondere Eygenaars, hetzij dat bij eenig onderzoek omtrent de buitenlandse defensie der Colonie met meerdere zekerheid te kunnen oordelen dan uit de algemene Kaart doenlijk is*" ¹⁷.

Aan deze immense, grootschalige en naar zijn aard kadastrale kaart werkte Heneman meer dan 15 jaar (ill. 5); de eerste bladen leverde hij in oktober 1789

3. Manuscript voor de in 1784 uitgegeven Kaart van de Colonie Suriname. (zie ill. 4). C. van Heneman. c. 1781. (detail). (ARA: VEL 1675).

in, de laatste in 1803¹⁸. De kaart bestaat nu uit 146 bladen en een overzichtsblad waarop de kolonie in 120 bladen is verdeeld. Daarvan zijn echter maar 94 bladen gemaakt omdat de zuidelijke gebieden niet zijn afgebeeld. De overige bladen bevatten of oudere of aanvullende informatie [VEL 1678]. Behalve op zijn eigen opnames uit de jaren '71-'78 baseerde Heneman deze kaart waarschijnlijk op correspondentie met de kolonie. Voorts had hij, evenals in '72 vrij toegang tot de boeken en kaarten van de Sociëteit, voor wie hij vermoedelijk als een soort kaartbeheerder fungeerde¹⁹.

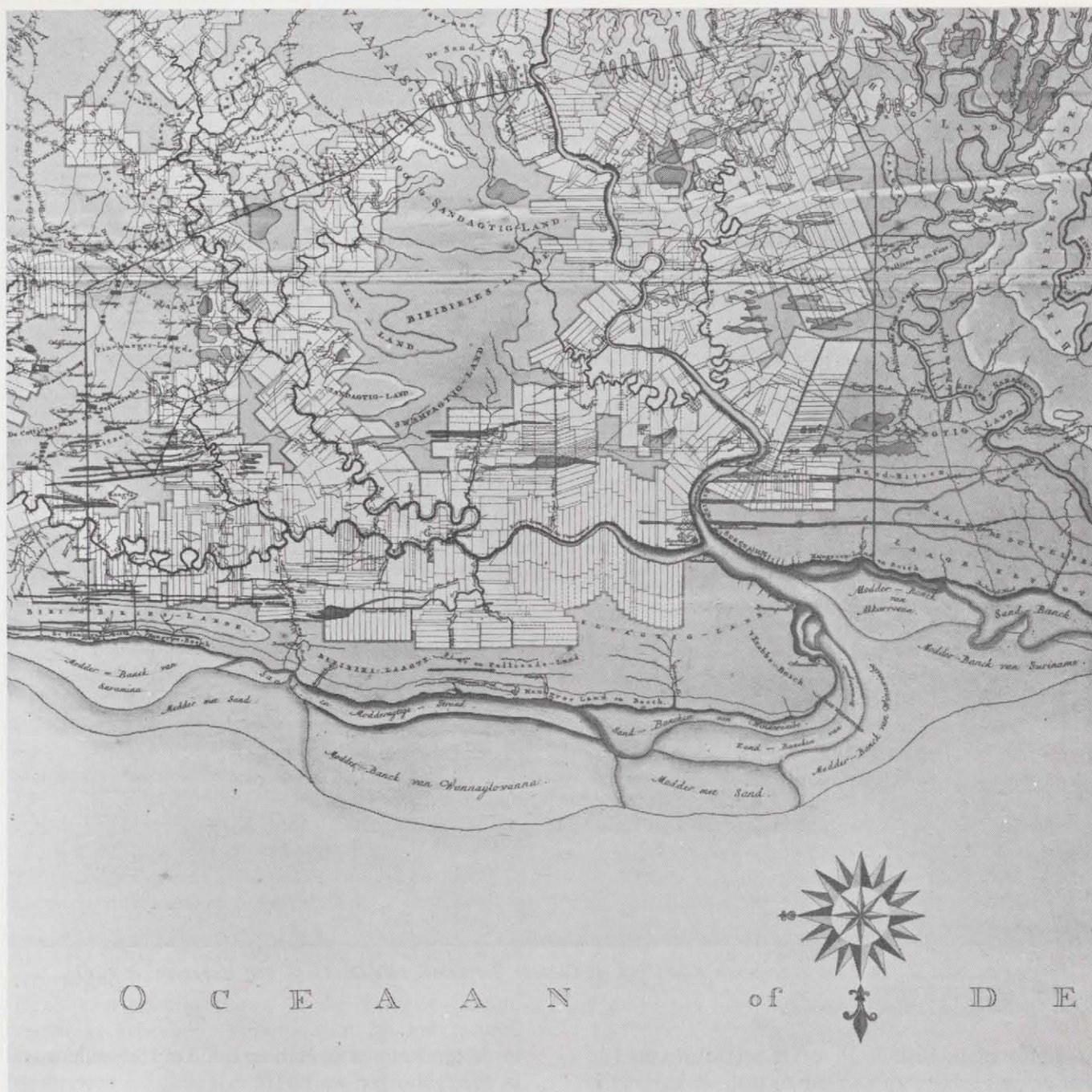
De inhoud van een aantal kaartbladen toont aan dat hij up-to-date informatie gebruikte²⁰. Behalve topografie als op de gedrukte kaart van 1784, geeft de kaart van de plantages de grenzen, de namen van de eigenaars of van de grond en de oppervlakten. De plantages zijn met, voor Heneman kenmerkende, pasteltinten ingekleurd.

De 120 bladen waren in 6 blokken verdeeld; de kaarten van ieder blok zijn door middel van een bepaalde kleur aangeduid. Deze kleur keert terug

in de rand van de bladen en in de portefeuille waarin deze geborgen waren (ill. 6).

In de collectie 'Leupe' bevindt zich een exemplaar van Heneman's gedrukte kaart, welke van zoveel ms-aantekeningen is voorzien dat hij herhaaldelijk voor een ms-kaart is aangezien. Vermoedelijk gebruikte Heneman deze en andere exemplaren van zijn gedrukte kaart om gegevens op aan te tekenen ten behoeve van de grootschalige uitwerking [VEL 1676]. Voor de directie fungeerde Heneman's kaart als basiskaart, apart van de andere kaarten op 'de zaal' geborgen (ill. 6) "om met één opslag van een oog, zowel de grote, als de kleinste Posessie van eenigen Eygenaar in de Colonie te kunnen nagaan, en desnoods bevestigen"¹⁷.

Zij betaalden de kaart per blad. Dat over deze betaling zelden overeenstemming bestond heeft er toe geleid dat de correspondentie tussen Heneman en diens werkgever meer over geld gaat dan over kaarten. Ook zal deze stuksgewijze betaling met de grootte van Heneman's kartografische produktie te maken hebben. Dat hij overijverig was blijkt uit een

4. Kaart van de Colonie Suriname. J.C. Heneman. Uitgegeven door G. Hulst van Keulen. 1784. (detail). (ARA: VEL 1677).

kribbige vermaning die hij in 1803 ontving, om geen kaarten meer op eigen initiatief te maken maar opdrachten af te wachten²¹.

Behoudens de basiskaart zijn uit de periode tot 1805 c. 25 kaarten van Heneman in de collectie 'Leupe' bewaard, alle ms-kaarten en voor uiteenlopende doeleinden gemaakt.

Zo moesten aanvragen voor nieuwe gronden aan hem worden voorgelegd zodat hij de rechtmatigheid van de uitgifte na raadpleging van de kaarten en boeken van de Sociëteit kon verklaren²². Deze verklaring voegde hij bij de grafische weergave van de nieuwe grond (ill. 7) [VEL 1729, 1762, 1810, 1818, 1835, 1840, 1857, 1866, 1867, 1926, 1932, 1944].

Voorts zijn er kaarten van (aan te leggen) plantages zonder verklaring [VEL 1688, 1819, 1957, 1961,

1962] en van militaire en waterstaatkundige objecten [resp. VEL 2064 en VEL 1836, 1768].

Voor de "Kaart van de Kust der colonie Suriname met een gedeelte der rivieren en districten van dien ..." uit 1784 [VEL 665] had Heneman een bijzondere opdrachtgever, namelijk de controleur der fortificatiën (van de Staten van Holland), de luit.kol.ing. C.J. van de Graaf, die de kaart op speciale order van de Prins van Oranje aankocht en in diens Militair Cabinet liet plaatsen.

Ook deze kaart is, wellicht via het archief van het Ministerie van Oorlog, in de collectie 'Leupe' beland.

Hij toont Heneman's belangstelling voor de hydrografie, welke eveneens blijkt uit de kaarten van de riviermonden van de Demerary [VEL 660] en van de Essequibo [VEL 657], van c. 1795.

5. Kadastrale kaart van de kolonie Suriname, schaal c. 1:15000. J.C. Heneman. 1787-1803. (detail van blad F VII). (ARA: VEL 1678).

Rond deze tijd gold Heneman in Amsterdam kenmerkend nog steeds als deskundig op het gebied (letterlijk!) van het huidige Guyana want toen in 1798 F. von Bouchenroeder met een kaart van Berbice bezig was, vroeg hij het "Comitté tot de zaken van de koloniën en bezittingen op de kust van Guinea en in America", opvolger van de Westindische koloniale besturen van vóór 1795, om Heneman als zijn helper te mogen aanzoeken²³. Hoewel het Comitté daarin bewilligde en in latere stukken over "hun kaart" gesproken wordt staat de in 1798 uitgegeven kaart slechts op naam van Von Buchenroeder²⁴. De Engelse bezetting van Suriname vanaf 1799 verminderde de vraag naar Heneman's kaarten en daarmee zijn inkomsten.

Armoede en klimmende ouderdom deden hem daarom in 1805 zijn kaartenbezit thuis aan de "Raad der Amerikaansche Coloniën en bezittingen van de Bataafsche republiek", sinds 1800 opvolger van het Comitté, te koop aanbieden. Nadat Heneman op 3 februari 1806 overleden was verkreeg de Raad, na enig loven en bieden met de weduwe H. van Alland deze kaarten inderdaad²⁵.

Tenslotte

Het voorgaande vormt geen volledige, inhoudelijke

waardering van Heneman's werk en van sommige kaarten is een nadere herkomstbepaling mogelijk en gewenst. Duidelijk is echter dat de regionale ordening waaraan de kaarten thans in de collectie 'Leupe' zijn onderworpen niet alle recht doet aan het werk van deze rationele kartograaf, die zich bij iedere kaart door de functie ervan liet leiden en in wiens werk zich het gebruik van kaarten door een koloniale overheid fraai laat aanwijken.

* Alle in dit artikel vermelde kaarten die door een code en nummer worden aangeduid berusten op de Kaartenafdeling van het ARA en zijn in een lijst hiernavolgend kort beschreven.

¹ Zie de lijst van kaarten en tekeningen in de boedelbeschrijving van de Sociëteit van Suriname (1796). ARA: Westindisch Comitté 187, p. 222, litt. N.

² C. Koeman. — Bibliography ... nr. 26. Herdruk in: C. Koeman, ed. — Schakels met het verleden. Plaat 14.

³ ARA: S. v. S. 349 (1771), 468 (1771) en 551 (1770-1772).

⁴ Door een soms onduidelijk monogram van Heneman's initialen veronderstelde Netscher ten onrechte het bestaan van twee ingenieurs. Zie P.M. Netscher, p. 387 en G.L. Burr, p. 141.

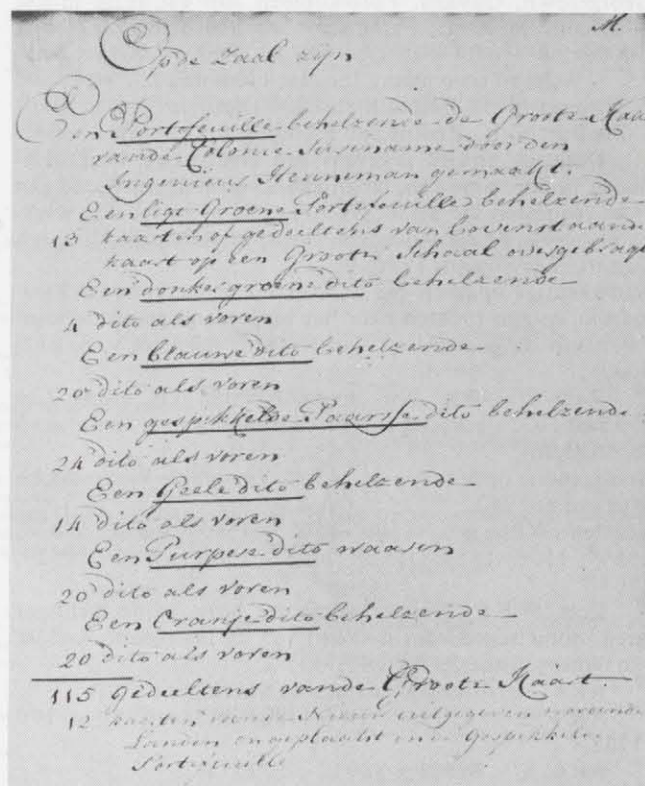
Over zijn geboortjaar bestaat onduidelijkheid. Zijn con-
duitestaat uit 1771 vermeldt een leeftijd van 32 jaar (ARA:
S. v. S. inv.nr. 349) maar bij zijn begrafenis op 7 februari
1806 werd een leeftijd van 72 jaar opgegeven (Gemeente-
archief Amsterdam: DTB 1207/57). Dit geeft een speling
van c. 5 jaar.

⁵ E.F. Kossmann. — p. 154, 155.

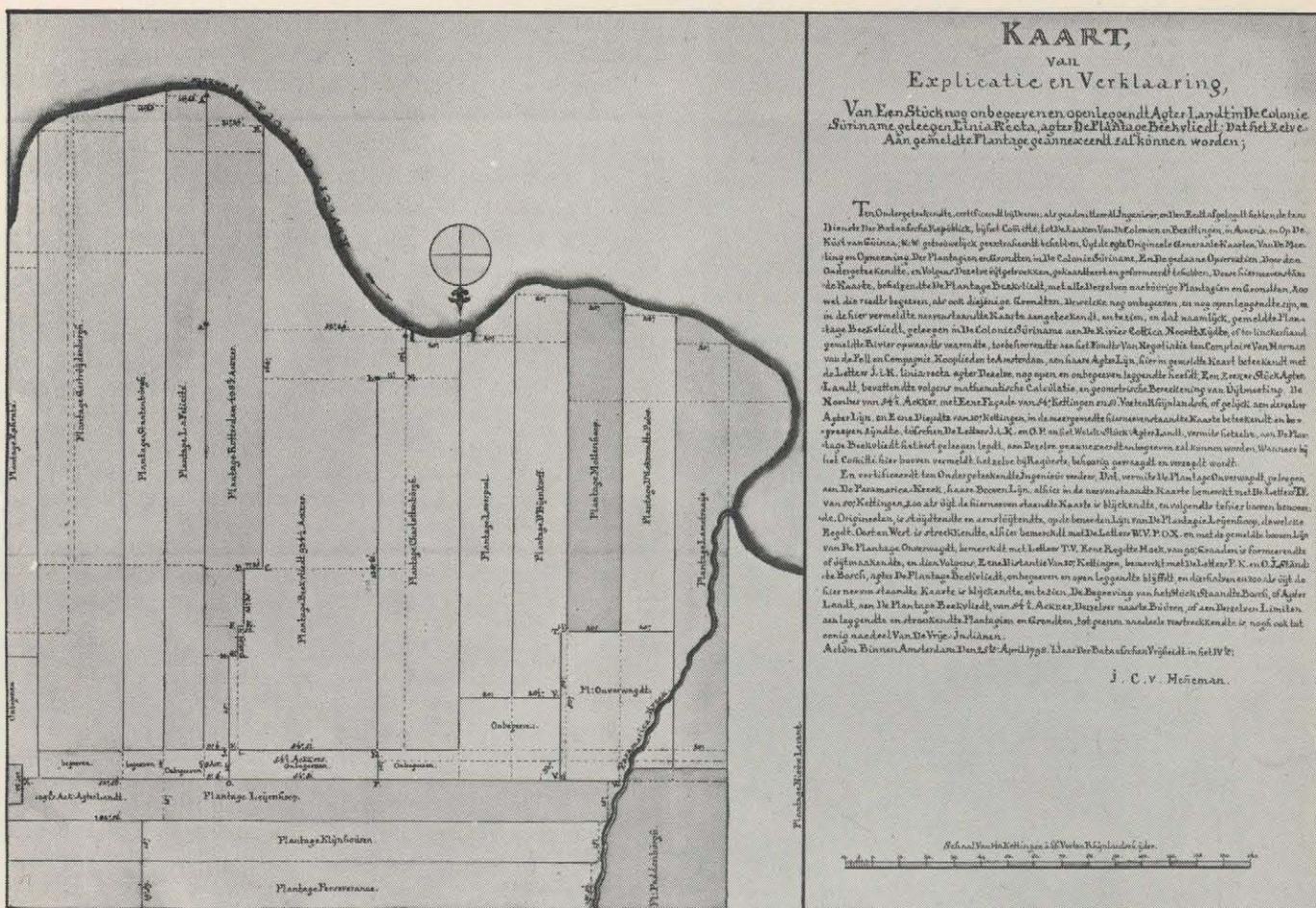
Een volledige serie van deze kaarten in de Bodel Nijenhuiscollectie in Leiden.

Een aantal van deze kaarten in het ARA: Kaartenafd.,
Archief van Oorlog Buitenlandse kaarten.

⁶ Journaal van 's lands scheepen d. Triton en Boreas.

6. Pagina litt. M van de inventaris van de inboedel van het Westindisch Huis, in 1796 opgemaakt. (ARA: Ite Afdeling Westindisch Comitté inv.nr. 187 p. 222).

7. Kaart van een plantage aan de Paramarica Kreek in Suriname. J.C. Heneman. 1798. (ARA: VEL 1926).

1770, 1771, 1772 en 1773. ARA: Admiraliteits Colleges, collectie Van den Velden XXVII, no. 16.

7 Deze kaart berust in het British Guiana Museum in Georgetown, Guyana. Foto-kopieën zijn aanwezig in het Surinaams Museum, Paramaribo en het British Museum, Londen.

- 8 – Atlas to accompany the case presented ...
– The case of the United States of Venezuela ...
– Zie Burr, G.L., Report and accompanying papers ...

9 Deze en andere gegevens van Heneman's werkzaamheden in Suriname zijn, tenzij anders vermeld, ontleend aan twee requesten die hij in 1789 resp. in 1796 aan zijn werkgever zond. Beide requesten thans in ARA: Westindisch Comitté 88, 17 sept. 1796.

Nauwkeurige opgaven van zijn vertrek en aankomst in Paramaribo en zijn tochten naar het binnenland geven de journalen van de gouverneur Van Nepveu: ARA: S. v. S. 212-403.

10 Rapport: ARA: WIC inv.nr. 1038 en WIC inv.nr. 184 p. 1220-1272 (2 exemplaren resp. van de kamer Zeeland en Amsterdam).

Commentaar op het rapport: ARA: Verspreide Westindische Stukken no. 942.

Kaarten: VEL nos: 1506, 1525^b, 1525^a, 1504, 1503^b, 1554^a, 1556, 1554^b, 1557, 1523^a, 1564²⁷, 1524, 1529, 1564²².

11 Luit. W.F.F. Wollant verrichtte later, in de tachtiger jaren, opmetingen voor de kaart van de IJssellinie: Archief van Oorlog, Situatiekaarten, Y 11.

12 ARA: Verspreide Westindische Stukken no. 709.

13 ARA: S. v. S. 72, p. 249 (1782) en S. v. S. 78, p. 170 (1788).

14 ARA: S. v. S. 68, p. 330 (7 okt. 1778).

15 ARA: S. v. S. 68, p. 429 (30 dec. 1778) en S. v. S. 71, p. 16-19 en p. 106 (1781).

16 C. Koeman. – Schakels met het verleden, p. 65.

17 ARA: S. v. S. 77, p. 130 (18 april 1787).

8. Poortje van het Westindisch Huis aan de Voetboogdoelen waar Heneman vanaf 1778 als kartograaf van de Sociëteit van Suriname werkzaam was. Toen in 1787 een pruisische aanval op Amsterdam dreigde werd hem de militaire verdediging van het Huis opgedragen, hetgeen een – waarschijnlijk welkome – aanvulling op zijn ontoereikende gage betekende. (tekening door H.P. Schouten, 1792. Collectie Splitgerber, Gemeente-archief Amsterdam).

¹⁸ Eerste bladen: ARA: S. v. S. 79, p. 267 (28 okt. 1789).
Laatste bladen: ARA: Raad der Amerikaanse Bezittingen 27, p. 422 (31 okt. 1803).

¹⁹ ARA: S. v. S. 62, p. 237 (1 juli 1772) en S. v. S. 68 p. 10 (4 jan. 1778). Raad der Amerikaanse Bezittingen 27 (31 okt. 1803).

²⁰ J.B. Wekker. — Drie eeuwen karteringswerkzaamheden in Suriname p. 40, 41.

²¹ ARA: Raad der Amerikaanse Bezittingen 27 (31 okt. 1803).

²² ARA: Raad der Amerikaanse Bezittingen 101 (20 aug. 1802).

²³ G.L. Burr. — Report upon maps ... p. 170 e.v.

²⁴ ARA: Westindisch Comité 90 (14 aug. 1798) p. 149.

Voor de kaart: zie C. Koeman. Bibliography ... no. 273.

²⁵ ARA: Raad der Amerikaanse Bezittingen 31, p. 320 (1 nov. 1805 en idem 32, pagina's 72, 138, 268, 352 en 376 jan.-mei 1806)).

AFKORTINGEN

ARA: Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

MIKO: Kaarten afkomstig van het Ministerie van Koloniën.

OBK: Archief van Oorlog, Buitenlandse kaarten.

VEL: Collectie buitenlandse kaarten.

VELH: Collectie buitenlandse kaarten, supplement.

SUMMARY

In 1770 and thereafter, the military engineer J.C. Heneman (approx. 1738-1806) prepared maps of Surinam and Guyana for military, administrative, civiltechnical and hydrographical purposes while in the service of the Society of Surinam. At the present time, his approx. 50 ms. maps are conserved in the Maproom of the General State Archives in The Hague.

Research of these maps in relation to written records is of importance for the evaluation of the information contained in the maps.

Heneman did his surveying work in the colonies until 1778, and after that he worked in the House of the West India Company in Amsterdam as a drawer of maps and as an administrator. In 1784 Gerard Hulst van Keulen published his map of the colony Surinam in copperprint (scale approx. 1:177.000). Heneman extended this map in later years with more recent information and made it into a cadastral map (scale approx. 1:15.000, 146 ms. sheets).

LIJST VAN IN HET ARTIKEL VERMELDE KAARTEN

MIKO 438	Schets Kaart van de limite tusschen het Koninkl Spaansch en Nederlandsch Gujana op de Vaste-Kust van Zuyd-America behoorende tot het Berigt hiervan opgesteld en ge- kaarteerd Door v. Heneman, beedigte Ingenieur. ms., 94 x 169 cm.	VEL 1503b	Mond en een gedeelte van de Rio Demmerary. Plan V. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 67 x 52 cm.	VEL 1529	Monding en Westwal van de R. Essequibo. Plan XIII. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 67 x 102 cm.
OBK 77	Plan de la levée du Siege de Brunswic. Delin. J.C. Hennemann conduct. 1763. 's-Gravenhage. P. Gosse & D. Pinet. kopergravure. 58 x 77 cm.	VEL 1504	Plantages langs kanaal III van R. Demerary tot in kreek Mahayka. Plan IV. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 132 x 102 cm.	VEL 1536	Kaart van de Val Akaiou en Rio Cajouny. C. von Henemann, officier van de Militie in Suriname. 1772. ms., 41 x 34 cm.
VEL 657	Kaart van een gedeelte van de Mond en het Inkomen der Rivier Essequibo Westwaarts, alsmede een gedeelte der Zeekust van daar Noordwaarts zich strekkende. Heneman, ingenieur. 1796. ms., 30 x 65 cm.	VEL 1506	Canaal van Communicatie van Rio Demmerary to nae Rio Essequibo met de plantagen langs de zeekust tot aan creeq Baerasirie als de scheijding tussen deze beide colonien. Plan I. [J.C. Heneman]. 1774/1775. ms., 125 x 107 cm.	VEL 1554 ^a	Batterij en schans of redout op de Oosthoek van de mond van de rivier Demmerary. Plan VI. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 64 x 68 cm.
VEL 660	Kaart van het Inkoomen en het opzeilen van het beneedenste gedeelte der Rivier Demerary zig strekkende van den mond derzelver tot aan het rif van het Eerste Eyland ... J.C. van Heneman, Capl. Ingen. van de W.I.C. ms., 69 x 103 cm.	VEL 1523 ^a	Het eyland Borselen. Plan X. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 43 x 55 cm.	VEL 1554 ^b	Klijne redout of batterij op de Oostwal van het rivier. Plan VIII. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 43 x 55 cm.
VEL 665	Kaart van de Kust der colonie Suriname met een gedeelte der rivieren en districten van dien, opgenomen en gecarteert door C. van Heneman, capitein en ingenieur. 1784. ms., 612 x 82 cm.	VEL 1524	Plaats van Zaamenleving [tegenover Borselen]. Plan XII. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 67 x 131 cm.	VEL 1556	Plan van de schans en batterij op de Westhoek van de mond van het Demmerary. Plan VII. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775. ms., 63 x 93 cm.
VEL 1488	Schetskaart van de Colonien van Rio Demerary en Rio Essequibo alsmede van de Verlaetene Colonie van Rio Pomerom, mitsga-	VEL 1525 ^a	Prospect van het Canaal. Profil van het Canaal. Plan III. [zie VEL 1506]. [J.C. Heneman]. 1774/1775. ms., 51 x 39 cm.	VEL 1557	Fort op de Oostwal van het rivier D. Plan IX. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775.

With the help of written sources in the colonial archives the maps of Heneman are placed into the framework of his career and described as such in this article. For this reason a list with a short description of the mentioned maps is added.

LITERATUUR

Atlas to accompany the case presented on the part of the Government of Her Britannic Majesty to the Arbitral Tribunal between Great Britain and the United States of Venezuela.
Londen, 1898.

Burr, G.L. — Report upon maps from official sources.
In: Report and accompanying papers of the Commission appointed by the President of the United States to investigate and report upon the true divisional line between the Republic of Venezuela and British Guyana. Part 3 and 4 (atlas).
Washington, 1897.

Case, the. — of the United States of Venezuela before the Tribunal of arbitration. Vol. 4. Appendix atlas.
Catalogus van de boeken en kaarten uitmakende de bibliotheek van het Departement van Koloniën. Deel O.
's-Gravenhage, 1898.

Honoré Naber, S.P. l'. — Inventaris der verzameling kaarten berustende in het Algemeen Rijksarchief. Eerste supplement.
's-Gravenhage, 1914.

Koeman, D. ed. — Schakels met het verleden / Land- en zee-kaarten van Suriname. Facsimile-uitgave met inleiding.
Amsterdam, 1973.

Koeman, C. — Bibliography of printed maps of Suriname 1671-1971.
Amsterdam, 1973.

Kossmann, E.F. — De boekhandel te 's-Gravenhage tot het einde van de 18e eeuw.
's-Gravenhage, 1937.

Netscher, P.M. — Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice.
's-Gravenhage, 1888.

Wekker, J.B. — Drie eeuwen karteringswerkzaamheden in Suriname.
Delft, scriptie Geodetische Faculteit (niet uitgegeven), 1979.

VEL 1564 ²²	ms., 43 x 162 cm. Plan voor een magazijn tot berging van het buschkruit. Plan XIV. Delin. C. v. Heneman. 1774/1775.	VEL 1768	de redout Purmerent gelegen. J.C. v. Heneman. ms., 51 x 67 cm.	VEL 1944	1798. ms., 51 x 66 cm. Kaart van de Plantagie Riddersburg tusschen la Felicité en Charlottenburg. (= Cottica, oostelijke oever). J.C. v. Henemann. 1798.
VEL 1564 ²⁷	ms., 50 x 70 cm. Plan voor afte steken plaatsen voor de gebouwen en aanwijzing hoe het eiland Borselen te bebouwen. Plan XI. J.C. Heneman. 1774/1775.	VEL 1810	ms., 52 x 70 cm. Kaart van eenige Plantagie gelegen beneeden aan de rivier Commewene. J.C. van Heneman, Ing. en Insp. 1803.	VEL 1957	ms., 49 x 66 cm. Schetskaart van de landen tusschen Post Oranien en de mond der Kreek. (= Cottica, Vredenburgkreek). J.C. v. Heneman, Gead. Ingenieur. 1796.
VEL 1674	ms., 50 x 71 cm. Kaart van de Colonie van Suriname ... strekkende van de rivier Sinamary tot aan de rivier Canje, zynde deze twee rivieren de regtmattige Limiten tusschen de Besitting der Franschen en de Neerlandische Colonie van Berbice ... Christoph van Henemann, officier der Militie. 1771.	VEL 1818	ms., 52 x 67 cm. Kaart der Meetingen en opservatie van de Concessiën en landen tusschen de Oerlyna Kreek ende fortres Nieuw Amsterdam, aan de Zuydwall der rivier Comowinie. J.C. v. Henemann, Beed. Ingen. 1787.	VEL 1961	ms., 51 x 68 cm. Kaart van de Plantagien gelegen tusschen Wolffshagen en de Dankbaarheid benevens die daar achter liggen aan het Canaal van de Plantagie Standvastigheid. (= Cottica, Motkreek). J.C. van Heneman, Gead. Ing. 1797.
VEL 1675	ms., vier bladen, 121 x 102 cm elk. [Kaart van het kustgedeelte van de kolonie Suriname]. [J.C. Heneman]. c. 1781.	VEL 1819	ms., 68 x 103 cm. Kaart als VEL 1818 doch met andere metingen en zonder tekst. J.C. v. Heneman, Beed. Ingen. 1787.	VEL 1962	ms., 52 x 66 cm. Schetskaart van eenige stukken land gelegen aan de bovenlyn van de Plantagie de Dankbaarheid (= Cottica, Motkreek). J.C. van Heneman, Gead. Ing. 1797.
VEL 1676	ms., vier bladen, 100 x 63 cm elk. Gedeelte van de kaart van de Colonie Suriname door J.C. Heneman uit 1784 uitgegeven door G. Hulst van Keulen; met ms.-aantekeningen van plantagegrenzen. [J.C. Heneman]. na 1789.	VEL 1835	ms., 67 x 103 cm. Kaart der meetingen en opservatie van de Oerlyna Kreek en Canaal. (= Commewijne, Orellanakreek). J.C. v. Heneman, Beed. Ingen. 1789.	VEL 1990	ms., 52 x 67 cm. Kaart van 't Rivier Marowijne met derzelver zijlanden zandbancken en klippen. J.C. van Heneman, Ingen. 1780.
VEL 1677	kopergravure met ms.-notities, twee bladen, 128 x 90 cm en 66 x 98 cm. Kaart van de Colonie Suriname en de onderhoorige rivieren en Districten zoverre derzelver ontdekkingen nu zyn strekkende met de tot Culture gebragt zijnde Landen en Plantagien, eerbiedigst opgedragen aan den Edele Groot agtbare Heeren Directeuren en Regeerders van de voornoemde Colonie. J.C. Heneman. Schaal c. 1:177.000. 1784. Amsterdam, Gerard Hulst van Keulen. kopergravure, acht bladen, 99 x 62 cm elk.	VEL 1836	ms., 68 x 123 cm. Kaart van een gedeelte van het Canaal der Oerlyne Kreek nae boven strekkende. (= Commewijne, Orellanakreek). J.C. v. Heneman, Beed. Ingen. 1783.	VEL 2064	ms., 205 x 66 cm. Plan van een versterkte Battery by occasie van een verandering der Battery van de Redout Leyden. Heneman. 1779.
VEL 1678	Kaarten van het bewoonde en bebouwde gedeelte van de kolonie Suriname. [J.C. Heneman]. 1789-1806.	VEL 1840	ms., 49 x 69 cm. Kaart van eenige landen gelegen zowel aan de Commewijne als aan de Suriname rivier tussen Soelen en Susannadaal. J.C. v. Heneman, Cap ^t . Luit. Ingen. 1791.	VEL 2092	ms., 52 x 67 cm. Kaart van de opnemng der situatie agter de rivieren Perika en Booven Comewine van de rits van Poelwijk af tot aan de Peninika Kreek en vandaar te zeggen regt over de mond van deze genoemde Kreek naa de Iode Savaane of het Roode Dorp ... ter ontdekking waar en hoe best een cordon te formeren. C. van Heneman, Ingen. en Inspect. 1776.
VEL 1681	ms., 94 bladen, 25 supplementbladen, 27 dubbelen. Kaart van de kolonie Suriname ... Uitgegeven in 1784 door den ingenieur J.C. Heneman. Verbeterd naar den tegenwoordige toestand der kolonie, gewijzigd en daarop alle plantagien aangeduid door Jhr. C.A. van Sypesteijn ... 1849.	VEL 1857	ms., twee bladen, 34 x 43 cm en 34 x 51 cm. Schetskaart van een gedeelte der landen in de Colonie Suriname aan de Noordzijde der Rivier Beneden Comewijne bij de redout Leyden gelegen. J.C. v. Heneman. 1798.	VEL 2124	ms., twee bladen, 55 x 114 cm en 54 x 152 cm. Kaart van de Expeditie der Surinaamse Burger Volontairen tegen de rebelleerende Neeger slaaven in Tempati ... in de maanden Maart en April 1757. J.C. v. Henemann. ms., 99 x 66 cm.
VEL 1688	steendruk, vier bladen, 89 x 63 cm elk. Kopie van de Projectkaart tot anlegging van Plantagien langs de rivier Saramacca door J.G.R. Böhm van 1794. J.C. van Heneman. ms., 66 x 100 cm.	VEL 1866	ms., 43 x 55 cm. Kaart van het District tusschen de landen aan de Oostsyde van het gedolven Canaal van Klyn Matapica en die van de Westsyde in de Motkreek zijn gelegen. C. v. Heneman. 1794.	VEL 265	ms., 99 x 66 cm. Kaart van een gedeelte van het Cordon in Suriname. Getekend door C. v. Heeneman. 1776, 28 februari.
VEL 1729	Kaart van de Marchals Kreek met derzelver plantagien en gronden, gekarteert volgens de gedaane metingen. C. v. Heneman, Beed. Ing. 1784.	VEL 1867	ms., 52 x 69 cm. Kaart van eenige stukken land gelegen aan het gedolven Canaal van Klyn Matapica ten behoeve van de plantage Felix ... C. v. Heneman. 1797.	VEL 2130	ms., 102 x 67 cm. Bijlage bij missive van 16 maart 1776. Copie van de "Kaart van de Expeditie naa de rivier Marawijne en derzelver districten gedaan door een detachement van het Jager en VrijCorps ... 1790" door H. Bordé, aangevuld met de marsroutes van de expedities gedaan in de jaren 1770-1789. J.C. van Heneman. 1790.
VEL 1762	ms., 68 x 93 cm. Schetskaart van een gedeelte der landen in de Colonie Suriname agter de stad Paramaribo by	VEL 1926	ms., 51 x 69 cm. Kaart van de Plantagien gelegen tusschen Ephrata en La Metraye aan de Paramarica Kreek. J.C. v. Heneman. 1798.		ms., 131 x 93 cm.
		VEL 1932	ms., 49 x 66 cm. Kaart van de Plantagien gelegen tusschen Ephrata en Paramarica Kreek. J.C. van Heneman, Geadm. Ing.		

BESPREKINGEN

KEYES (George), Pieter Bast, Alphen a/d Rijn, Uitgeversmij Canaletto, 1981. 47 blz. tekst met 70 ill. en 29 facsimilés op 34 bladen. F^o oblong. In linnen portefeuille f 240.—.

Voor het eerst sinds Bodel Nijenhuis in 1872 een studie aan de graveur Pieter Bast wijdde verschijnt nu een werk waarin diens gehele oeuvre besproken wordt. Het is geschreven door de Canadese kunsthistoricus George Keyes en bevat niet slechts een analytische studie van Bast's grafisch werk, doch tevens een beredeneerde catalogus van diens gehele oeuvre en — zeer belangrijk — de weergave ervan in voortreffelijk gedrukte facsimile's. Hoewel Bast vooral ook als graveur van prachtige en fijnzinnige

stede-profielen en bijbelse en krijgshistorische taferelen bekend is geworden, zullen uiteraard de lezers van dit orgaan het meest geïnteresseerd zijn in zijn stadsplattegronden. Zoals bekend is het oeuvre van Bast zeer klein, kaarten heeft hij nimmer gemaakt doch wel een zevental stadsplattegronden (Amsterdam, Emden, Franeker, Leeuwarden, Leiden, Middelburg, Oldenburg). Aan de hand van deze plattegronden analyseert Keyes de ontwikkeling van Bast's weergave van de geografische werkelijkheid en toont aan de hand van talrijke plattegronden van voorlopers en tijdgenoten zowel Bast's verwantschap met dezen alsook de geheel eigen stijl die hij binnen dit kleine oeuvre wist te verwerkelijken. De zeer waardevolle oeuvre catalogus ontwaart vele in-

gewikkelde vragen omtrent herkomst, locatie, de verschillende staten enz. Niet in het minst geldt dit voor de zeer nauwkeurige ontrafeling van de ingewikkelde geschiedenis van Bast's beroemdste stuk, zijn vierbladige plattegrond van Amsterdam, een prestatie waarvoor de auteur overigens – terecht – de lof toezwaait aan W. Hofman van de Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam.

Het werk verschijnt in de Engelse taal, doch voor het Nederlandse taalgebied is er een uitgebreide samenvatting van Keyes' essay in het Nederlands, benevens een volledige inhoudsopgave.

Van Ham, W.A., Bergen op Zoom in kaart gebracht.

Studies uit Bergen op Zoom. Bijdragen tot de geschiedenis uitgegeven door de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom. Reeks monografieën 2. Bergen op Zoom 1981. Catalogus van de tentoonstelling, gehouden in het gemeentemuseum het Markiezenhof te Bergen op Zoom van 12 december 1981-31 januari 1982.

72 blz. met 20 kaartafbeeldingen. Prijs f 10.—.

In deze publikatie is een uitgebreide beschrijving gegeven van de geëxposeerde kaarten (97 exemplaren), welke vooraf wordt gegaan door een inleiding. Deze begint met een korte algemene historisch-kartografische inleiding, die zoals Van Ham (werkzaam op het gemeente-archief van Bergen op Zoom) terecht opmerkt, nodig is om "de kartografie van onze eigen stad in het juiste kader te plaatsen". Vervolgens behandelt hij: de plattegronden van Bergen op Zoom – die apart, maar ook enigszins samen zijn genomen met – de kaarten van de stad en omgeving en tenslotte de moderne kartografie.

Bij de eerste en grootste groep (er zijn tussen 1570 en 1870 meer dan 200 plattegronden bekend) zijn te onderscheiden: kaarten die met de militair-strategische functie van de stad verband hielden (de fortificatiekaarten, veelal zonder stratenpatroon, en de nieuws- of historische kaarten) en die, welke een algemeen informatieve functie hadden en veelal werden opgenomen in atlanten en/of historisch-geografische boekwerken. Hierbinnen zijn vooral de historische kaarten groot in aantal, wat niet bevreemdt wanneer men weet dat Bergen op Zoom in 1588, 1622 en 1747 befaamde belegeringen heeft gekend. Naar aanleiding van het beleg van 1747 zijn maar liefst 76 verschillende kaarten vervaardigd.

Met deze in alle opzichten uitstekend uitgevoerde uitgave (de enige kritiek die men zou kunnen hebben is, dat in het tekstdeel de afbeeldingen nummers en geen bijschriften hebben, zodat men moeizaam in de tekst moet opzoeken wat ze voorstellen) is de historisch-kartografische literatuur een voortreffelijk werk rijker geworden en is tevens een van de vele leemten gevuld die op dit gebied in ons land nog bestaan.

A.H. Sijmons

Wanneer het tijdperk van de thematische kaarten aanbreekt, kan men spreken van de "moderne" kartografie (zoals in deze publikatie); met betrekking tot Bergen op Zoom vangt die periode aan in 1825 wanneer de eerste kadasterkaart gereed komt. Deze rubriek eindigt met de planologische kaarten, n.l. die waarop uitbreidingsplannen van de dienst Gemeentewerken zijn weergegeven. Er lagen voorbeelden van op de tentoonstelling.

De waarde van deze catalogus wordt mijns inziens vooral bepaald door de uitvoerige annotaties bij de afzonderlijke kaartbeschrijvingen, waaruit blijkt dat de topografische weergave aan een kritisch onderzoek is onderworpen; er wordt bijv. vermeld of deze met de werkelijkheid overeenkomt. Ook werden de plattegronden onderling vergeleken en zijn groepen onderscheiden. Achtereenvolgens: Van Deventer/Hoogenberg, Visscher, Van Schooten, Blaeu en hun respectievelijke navolgers.

Veel tijd en zorg is aan de organisatie van deze fraaie tentoonstelling gegeven, zoals valt op te maken uit het voorwoord waarin wordt meegedeeld dat het grootste deel van het geëxposeerde kaartmateriaal uit de verzameling van het gemeente-archief komt, maar dat daarnaast dertien andere bruikleengevers kaarten afstonden. Dat echter geen tijd (of is dat aan de aandacht ontsnapt) werd gevonden voor het opnemen van een personenindex, zal menig historisch-kartografisch onderzoeker jammer vinden.

Het is te wensen dat ook in andere steden – Schiedam had in 1976 de primeur met "Schiedam op schaal" – eens dergelijke kaarttentoonstellingen worden georganiseerd, waarbij het resultaat van het daarbij gepaard gaande onderzoek in een catalogus wordt gepubliceerd. De eerste twee voorbeelden zijn er!

Marijke Donkersloot- De Vrij

TENTOONSTELLINGEN
tot 7 maart 1982

Openingstijden: 14.00–17.00 uur,
behalve op maandag.
Markiezenhof, Bergen op Zoom.

Bergen op Zoom in kaart gebracht

Onlangs werd op de zolder van het Rijksarchief in Zeeland te Middelburg een platte, houten kist aangetroffen. Bij opening — de kist bevatte geen kaarten — bleek aan de binnenzijde van het deksel een titelblad van een aantal Hattinga-kaarten opgebracht (zie afb. 1). Het titelblad is in verschillende lettertypen per regel gedrukt. De achtste regel is in inkt bijgeschreven, terwijl het geheel bevat is in een goudkleurige, houten lijst. Op de bodem van de kist, bekleed met gemarmerd papier, bevinden zich in het midden etiketten, waarop de verkorte titels der kaarten voorkomen (zie afb. 2). Om de kaarten (in kartonnen kokers) op hun plaats te houden zijn over de lengte van de kist dunne latten aangebracht.

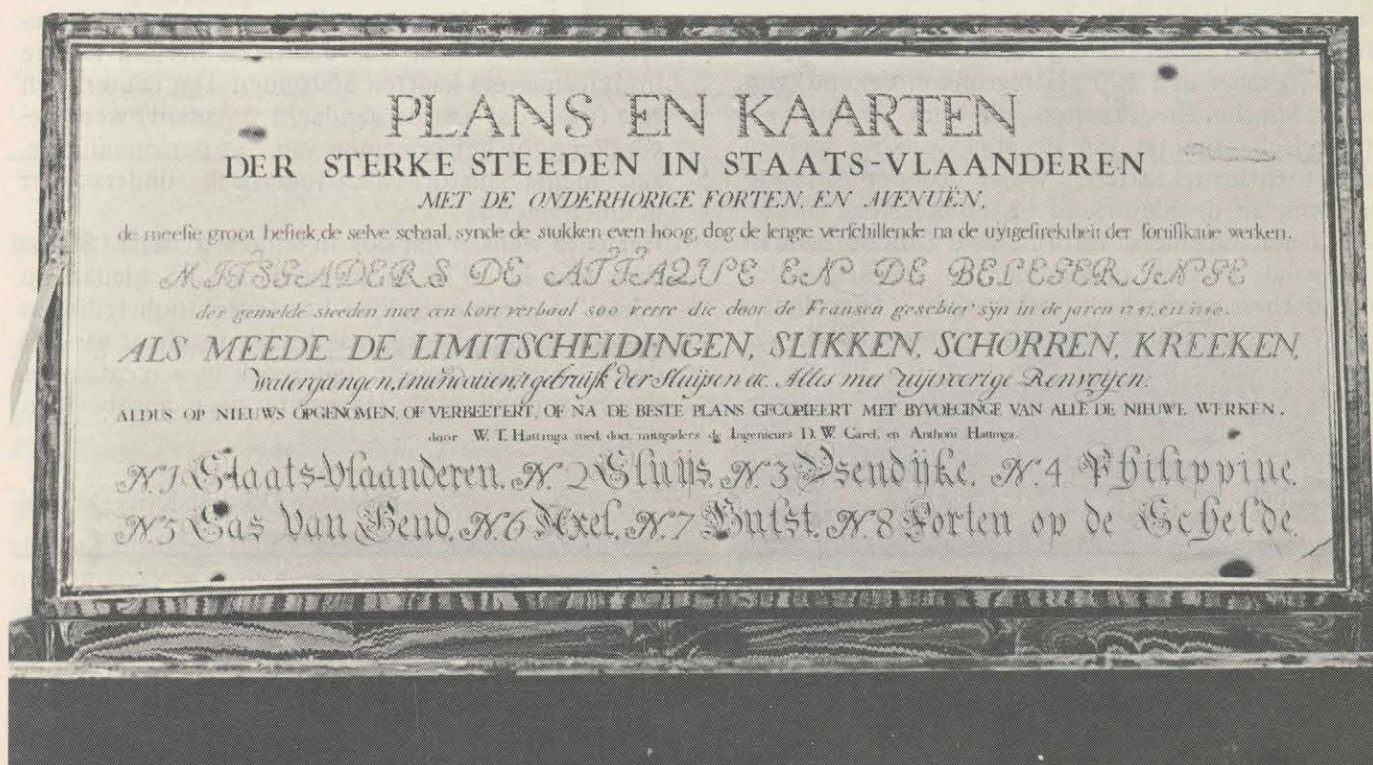
De afmetingen van de kist bedragen 60 x 135 (buitenzijde) en 57 x 128 (binnenzijde). Het deksel scharniert met ijzeren hengsels en kon geheel gesloten worden. Aan de onderzijde bevinden zich twee, inklapbare poten. De kist dateert waarschijnlijk uit het midden van de achttiende eeuw, de periode waarin de atlas van Staats-Vlaanderen van de Hattinga's werd uitgebracht¹.

Het is niet bekend wanneer of hoe de kist op het Rijksarchief is terechtgekomen. De administratie van het Rijksarchief van vóór 1940 is bij het bombardement van Middelburg verloren gegaan; gegevens van na die datum geven ook geen nadere aanwijzingen. Een sterke aanwijzing omtrent de

herkomst van de kist vinden we echter in een inventaris van de kaarten van Gecommitteerde Raden van Zeeland (het dagelijks bestuur van het gewest), die van ca. 1805 dateert². Hierin worden twee kisten vermeld, waarin zich Hattinga-kaarten van de Zeeuwse eilanden en steden bevinden. Echter, uit de inventaris blijkt tevens dat er zich geen kaarten van Zeeuws- (Staats-) Vlaanderen in de kisten bevonden, zodat enig verband met de kist op het Rijksarchief uitgesloten moet worden.

Het is niet bekend wat er met de beide andere kisten is gebeurd, maar het is zeer waarschijnlijk dat ze, aangezien ze zich in één der provinciale gebouwen aan het Abdijplein bevonden, in 1940 verloren zijn gegaan. Een andere mogelijkheid is dat de nu nog aanwezige kist in de negentiende eeuw door de Genie (Ministerie van Oorlog) aan het provinciaal bestuur is geschonken. Van Visvliet meldt namelijk in zijn inventaris dat bladen van de kaart van Staats-Vlaanderen in het archief van Gedeputeerde Staten nog voorhanden waren en in twee zwarte lijsten, met glas ervoor, in de vergaderzaal hingen³.

Zoals uit de etiketten blijkt heeft de kist acht kaarten, waarvan de eerste in twee bladen (Oostelijk en Westelijk gedeelte van Staats-Vlaanderen), bevat. Op het etiket "Situatie op de Schelde" (no. 8) heeft de kaart, waarop de forten Lillo, Liefkenshoek, Frederik Hendrik en Zandvliet voorkomen,

Afbeelding 1.

gelegen. Na onderzoek bleken de kaarten op het rijksarchief nog aanwezig te zijn, met uitzondering van kaart no. 1 (Westelijk gedeelte Staats-Vlaanderen), dat in 1940 verloren is gegaan⁴. De tweede kaart (het plan van Sluis) is waarschijnlijk nooit op het Rijksarchief aanwezig geweest. Dit laatste wordt des te aannemelijker als we de inventaris van Van Visvliet van het oud-archief der provincie raadplegen waarin alle kaarten, behalve no. 2 voorkomen⁵.

De kaarten zijn, zoals het titelblad in de kist vermeldt, vervaardigd door W.T., D.W.C. en Anth. Hattinga. Het jaar van uitgave der kaarten is 1751.

De lengte van de kaarten varieert, maar de breedte ligt tussen 110.5 en 115.5 cm. Behalve die van Sas van Gent (no. 5) en die der forten (no. 8) bedraagt de schaal ca. 1:2730 en 1:2760⁶.

Volgens een studie van de hand van F.G.C. Rothuizen zijn de exemplaren in de verzameling De Waard kopieën, waarvan de minuten bij de Topografische Dienst te Delft berusten⁷. Daar zijn de minuten terechtgekomen via het depot der Genie. Deze verzameling minuten beslaat de serie van zes steden-plans, de zogenaamde sterke steden. De schaal bedraagt 1:2730. De lengte varieert, maar de breedte is gelijk (123 cm).

Deze minuten zijn vervaardigd door D.W.C. en Anth. Hattinga in opdracht van de militaire autoriteiten en waren, zoals het bijgevoegde titelblad vermeldt, bestemd voor de "Heere Prince van Oranje etc. etc.". Van de kopieën van de plans der sterke steden, die door W.T. Hattinga in 1755 vervaardigd werden, berusten er twee in duplo op het Rijksarchief, namelijk de nummers 6 (Axel) en 8 (Forten)⁸.

De vondst van de Hattinga-kist verschaft ons een inzicht in de wijze waarop in de achttiende eeuw kaarten werden geborgen. Tevens mag uit het bovenstaande blijken dat de verliezen van de kaartenverzameling van het Rijksarchief in Zeeland, zij het helaas slechts gedeeltelijk (vele unieke manuscriptkaarten zijn verbrand), goed zijn gemaakt door het vele werk dat een familie van kaartenmakers in deze provincie heeft verricht.

* Dit artikel verscheen eerder in: *Nehalennia, Bulletin Werkgroep Historie en Archeologie van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen*, afl. 42, winter 1981, pp. 24-28.

¹ Van de zogeheten Atlas Hattinga berust het Zeeuws gedeelte ten Rijksarchie, terwijl de complete atlas, die het gehele grensgebied van de Republiek bestrijkt op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage ligt (Genie V 91a).

Voor de Hattinga's als kartografen, zie: J. Keuning, De Hattinga's, in: *Tijdschrift v.h. Kon. Ned. Aardr. Gen.* LXXV (1958), pp. 106-119; en *Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's, 1724-1755*. Inleiding door W.J.H. Hoogendoorn-Beks en J.C.M. Hattinga Verschure (map 1), Alphen aan den Rijn, 1977.

² Rijksarchief Zeeland, serie "oude" inventarissen (niet geïnventariseerd).

³ J.P. van Visvliet, *Inventaris van het oud archief der provincie Zeeland*, 3 delen, Middelburg, 1874, deel I (kaarten en tekeningen), blz. 15.

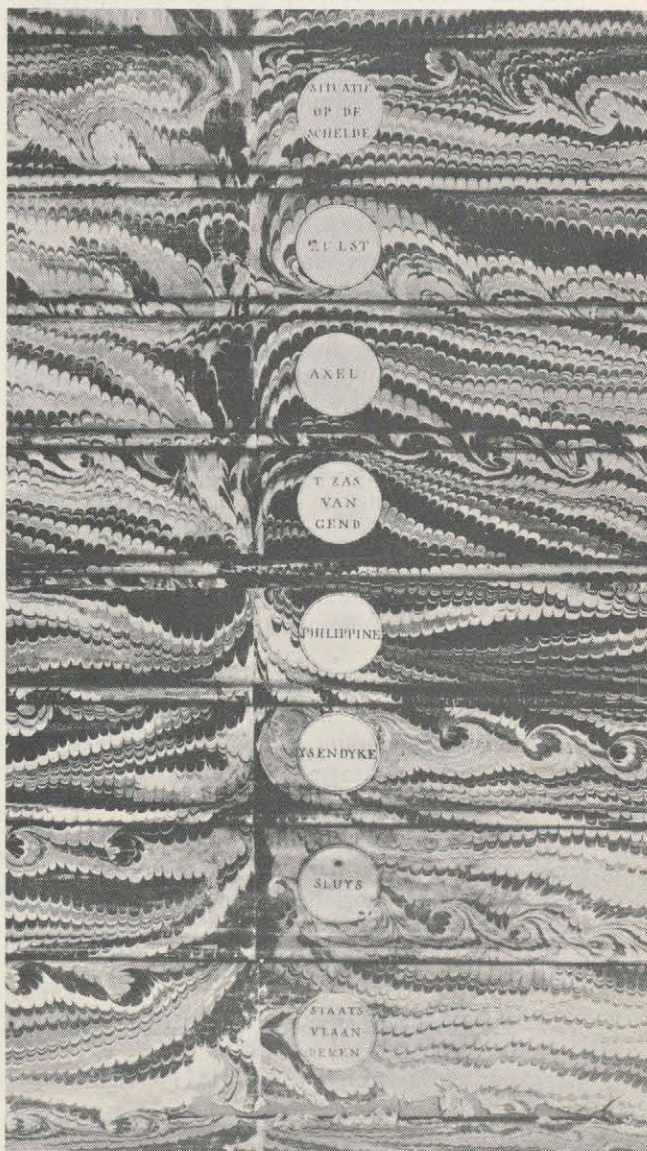
⁴ C. de Waard, *Inventaris van kaarten en tekeningen (aanwinsten tot 1913)*, Middelburg, 1916. De aanwezige kaarten zijn te vinden in de inv. nrs. 1305 (no. 1 - Oostelijk gedeelte), 1902 (no. 3 - IJzendijke), 1884 (no. 4 - Philippine), 1884 (no. 5 - Sas van Gent), 1429 (no. 6 - Axel), 1450 was 1453 (no. 7 - Hulst) en 1945 (no. 8 - forten). De kaart van het gedeelte Staats-Vlaanderen is bijgewerkt tot 17 april 1747, de dag van de aanval van de Fransen op de Staatse forten langs de Schelde. Van dezelfde kaart bestonden ook exemplaren op een andere schaal, op linnen, van een kleiner formaat en met wijzigingen uit 1756, doch deze gingen alle verloren in 1940 (De Waard, inv. nrs. 1304-1309).

⁵ In het eerste deel van de inventaris van Van Visvliet, (kaarten en tekeningen) vinden we de kaarten onder de resp. nummers 21, 332, 346, 347, 355, 380 en 377.

⁶ De kaart van Sas van Gent meet 1:2616, die der forten 1:11.960.

⁷ F.G.C. Rothuizen, *Enige mededelingen over de kartografie van Zeeland vóór 1800*, Utrecht 1952, hfdst. IV, blz. 12-13 (onuitgegeven scriptie bij het Geografische Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht). Een kopie hiervan berust in de bibliotheek van het Rijksarchief.

⁸ De Waard, inv. nrs. 1430-1431 (schaal ca. 1:2710) en 1946-1947 (schaal ca. 1:12.023).

Afbeelding 2.

NIEUWE LITERATUUR EN FACSIMILE-UITGAVEN

- Atlas van kaarten en aanzichten van de VOC en WIC, genoemd Vingboons.
- Atlas in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, met een inleiding van Jan van Bracht. Haarlem, Unieboek, 1981. F. 1250,– (met rundlederen band F. 1500,–). ISBN 90 228 3888 9.
Een bespreking zal in het komende nummer worden opgenomen.
- Acquisitionum Koemanniarum Selectio. Keuze uit de aanwinsten van Prof. Koeman voor het Geografisch Instituut der Rijksuniversiteit Utrecht. Utrecht, Geografisch Instituut, 1981.
Catalogus bij de tentoonstelling t.g.v. het afscheid van Prof. C. Koeman, van 29 september tot 9 oktober gehouden in de kaartenzaal van het Geografisch Instituut.
- CAMPBELL (Tony), Hoogtepunten uit de wereld van de kartografie. Oude kaarten en hun makers. Amsterdam, Becht, 1981. ISBN 90-2300-413-2. F. 99,50.
Bespreking volgt.
- DONKERSLOOT-DE VRIJ (Y.M.), De ontsluiting van oude kaarten in Nederlandse verzamelingen sinds 1960.
In: *Kartografisch Tijdschrift* VII-3 (1981) p. 29-33.
- DONKERSLOOT-DE VRIJ (Y.M.), Topografische kaarten van Nederland vóór 1750. Handgetekende en gedrukte kaarten – aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven – toegelicht en beschreven. Groningen, Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, 1981. F. 155,–.
Proefschrift, ook in handelsuitgave verkrijgbaar.
Bespreking volgt.
- FONTAINE VERWEY (Herman de la), Dr. Joan Blaeu and his sons.
In: *Quaerendo* 9-1 (1981) p. 5-23.
- Het gezigt van het Huys van Zeyst met zyn tuynen en plantagen. t'Amsteldam by Nicolaus Visscher (c. 1700). Stichting ter bevordering van de uitgave van atlas en handboek "Nederlandse buitenplaatsen en historische landschappen" i.s.m. "Canaletto", Alphen a/d Rijn, 1981. ISBN 90-6469-603-9. F. 24,–.
Tweede deel in de serie vogelvluchten in facsimile.
- GLAS (Elly), Inventaris van archivalia afkomstig van H.A. Henrici, belast met de kartering en exploratie van Borneo 1823-1838. 's-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief, 1981.
- De hemel is gestegen of de aarde is gedaald. Samengesteld door Adri den Oudsten. Franeker, Museum 't Coopmanshûs, 1981.
Essaybundel bij de tentoonstelling (10 augustus-31 oktober 1981) gehouden ter herdenking van het 200-jarig bestaan van het planetarium van Eise Eisinga, met artikelen over de Friese kartografie, de navigatie in de 18e eeuw en de ontwikkeling van globes.
- KOEMAN (C.), Weg van de kaart. Een beschouwing over de kaart van de weg, gevolgd door een toespraak bij zijn afscheid als gewoon hoogleraar in de kartografie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op 1 oktober 1981. Amsterdam, Nico Israel/Theatrum Orbis Terrarum, 1981. ISBN 90-6072-139-X.
- KROGT (P.C.J. van der) en SCHILDER (G.G.), Koeman-Bibliografie. Bijgewerkt tot mei 1981.
In: *Kartografisch Tijdschrift* VII-3 (1981) p. 16-28.
- MULLER (E.), Nederlandse landmeters en hun opleiding vóór 1800.
In: *Spiegel Historiael* 16-9 (1981) p. 450-455.
- Pieter Bast. Introduction by George Keyes. Alphen a/d Rijn, Canaletto, 1981.
Zie de bespreking elders in dit nummer.
- Platte Grond van de Heerlykheid van Roosendaal buyten Arnhem. Te Amsterdam by Gerard van Keulen (1718). Stichting ter bevordering van de uitgave van atlas en handboek "Nederlandse buitenplaatsen en historische landschappen" i.s.m. "Canaletto", Alphen a/d Rijn, 1981. ISBN 90-6469-602-0. F. 22,50.
Eerste deel in de serie vogelvluchten in facsimile.
- SCHILDER (G.G.), Een handelskaart van Europa uit 1602. Een Nederlandse bijdrage aan de historisch-thematische kartografie.
In: *Kartografisch Tijdschrift* VII-3 (1981) p. 35-40.
Over de kaart van Cornelis Doedsz. gegraveerd door Jodocus Hondius en uitgegeven te Amsterdam door Cornelis Claesz.
- SCHILDER (G.G.), Een Nederlands kartografisch meesterwerk in Sydney. Evert Gijsbertsz.' kaart van de Indische Oceaan, 1599.
In: *Bulletin van de Vakgroep Kartografie* 14, Utrecht, Geografisch Instituut van de Rijksuniversiteit, 1981, p. 57-62.
- SCHOORL (H.), Petten en de Hondsbossche Zeewering in kaart, beeld en reconstructie (1466-1614).
In: *Holland* 13-2 (1981) p. 91-113.
- SEELEMEIJER (Bart), "Rustenburg veranderde": notities bij een plattegrond uit 1705.
In: *Geschiedenis van Ursem in een ringband* (1981) p. 6-20.
De genoemde plattegrond werd in 1705 door de landmeter Gerrit Hengsveld vervaardigd.
- Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, met inleidingen van W.J.M. Hoogendoorn-Beks en J.C.M. Hattinga Verschure. Alphen a/d Rijn, Canaletto, 1977.
Selectie van kaarten die Willem Tiberius Hattinga en zijn zonen David en Anthony in opdracht van de Stadhouder en de Raad van State tekenden. (acht mappen tot nu toe verschenen).
Bespreking volgt.

VRAAG EN AANBOD

Een serie 16 t.m. 19-eeuwse prov. krt. aangeboden. Hoofdz. Drenthe.

Inl. H. Visser, Maluslaan 21, Groningen, tel. 050-779027.

Christiaan Sgroten's atlas van de Nederlanden (1577/1603) aangeboden.

Vraagprijs f 225,–.

Van Velzenstraat 6, Alphen aan den Rijn.

J. R. STERKEN RESTAURATOR

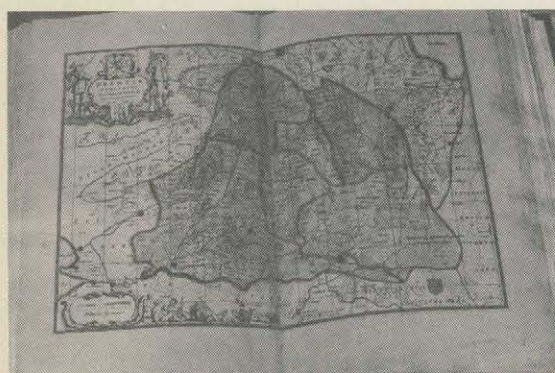

KAART VAN "DRENTIA" DOOR R & J OTTENS, $\pm$ 1740

Kaart afkomstig uit een grote atlas. Als gevolg van een niet tijdig ontdekte lekkage is een schimmelexplosie opgetreden in de atlas. Het deel lag

opengeslagen in een afgesloten vitrine, de onderkant van het met vocht verzadigde deel zat reeds vast aan de bekleding van de vitrine. Bij aantreffen zat het gehele deel ingekapseld door ca. 2 cm lange schimmeldraden. Grote delen van de kaarten zaten als een blok met elkaar verkleefd.

Kaart na desinfectie, reiniging, ontzuring en versteviging. Na restauratie van alle 117 kaarten zijn deze op stroken gezet en gebonden in een half kalfsleideren band voorzien van ribben en rijke blindstempeling.

- *Restauratie van boeken in leer, perkament, etc.*
- *Schoonmaken en restauratie van prenten.*
- *Verdoeken en opzetten van oude kaarten.*
- *Restauratie en conservering van papier, perkament en leer.*

Atelier: Leimuidenplaats 22^a, 6843 HG Arnhem, Telefoon 085-811185
Privé: Goudaweg 16, 6843 EP Arnhem

Welcome Caert-Thresoor

rudolf muller
international booksellers

overtoom 487 - 1054 LG amsterdam - holland
p.o. box 9016 - 1006 AA amsterdam - holland
telephone 020 - 165955 - telex 12582 rmbks

19TH CENTURY MAPS & ATLASES CARTOGRAPHICAL REFERENCE WORKS

Verschenen

Facsimilé-uitgave **STADSPLATTEGRONDEN EN PROFIELEN** **PIETER BAST (1570-1605)**

met inleiding en beredeneerde catalogus Dr. George Keyes

In dit werk zijn alle stadsplattegronden en stadsprofielen van Pieter Bast afgebeeld; t.w.:

Stadsprofielen:

Amsterdam vanaf het IJ, 1599 (2 bladen)
Amsterdam vanuit het westen, 1601 (2 bladen)
Dordrecht vanuit het noorden, 1596
Emden vanaf de Eems, 1599
Franeker vanuit het noordoosten, 1598
Franeker vanuit het noorden, 1601
Leeuwarden vanuit het zuiden, 1602
Leiden vanuit het zuiden, 1601

Uitvoering:

50 Pagina's tekst met 70 illustraties op 100 grams geveerd papier.
29 Afbeeldingen in facsimilé op 34 vel eenz. bedrukt op 150 grams getint geveerd papier.
Formaat 40 x 57 cm, gestoken in een luxe band met zilveropdruk.
Oplaat 500 exemplaren.
Prijs f 240,-

Stadsplattegronden:

Amsterdam, 1597 (4 bladen)
Amsterdam, 1599 (4 bladen)
Emden, 1599
Franeker, 1598
Leeuwarden, 1603 (2 staten)
Leiden, 1600 (2 staten)
Middelburg
Oldenburg, 1598

"Canaletto"

Postbus 68
2400 AB Alphen aan den Rijn
Telefoon: 01720 - 72458

Ook verkrijgbaar via de boekhandel.